

Максимова Н.Ю.
професор Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ УМОВНО ЗАСУДЖЕНИХ ПІДЛІТКІВ

В Україні процес ресоціалізації умовно засуджених здебільшого відбувається стихійно, тобто без чітко організованих програм та науково обґрунтованих методів й сучасних технологій. Разом з цим, як свідчить статистика, умовно засуджених неповнолітніх у нас втричі більше, ніж тих підлітків, які знаходяться у виховних колоніях.

Зрозуміло, що позбавлення волі – це найгірший варіант відбування покарання, оскільки тут відбувається втрата соціальних зв'язків, неможливість реалізувати свої потреби у особистісному зростанні, а часом й подальша криміналізація шляхом залучення підлітків до кримінальної субкультури та підпадання під вплив більш досвідчених та переконаних злочинців-однолітків. У підлітковому віці процес соціалізації ще не завершився, а ув'язнення фізично перешкоджає входженню підлітка в соціально схвалюване середовище, натомість пропонуючи йому негативні зразки поведінки в оточенні асоціальних „колег по ув'язненню”.

Отже, необхідно ширше застосовувати замість ув'язнення альтернативні методи покарань, у тому числі й умовне засудження.

Законодавство України на сьогодні передбачає досить широке коло покарань, не пов'язаних з позбавленням волі. Разом з цим саме умовно засуджені неповнолітні часто знову скоюють злочини, вже більш тяжкі порівняно з першим, і врешті-решт потрапляють за ґрати. Основна причина цього полягає в тому, що після вироку суду вони повертаються в те ж саме соціальне середовище, яке й призвело їх до злочину. В їх житті фактично нічого не міняється. Відомо, що існують спеціальні служби, які зобов'язані

організувати процес ресоціалізації умовно засуджених неповнолітніх. Це кримінально-виконавча інспекція, соціальні служби для дітей, сім'ї та молоді, освітні й виховні заклади тощо. Проте ефективність роботи відповідних установ на сьогодні залишається ще недостатньою.

Наші дослідження [1] показали, що існують як соціальні, так і психологічні причини низької ефективності ресоціалізації умовно засуджених неповнолітніх, а отже, й виникнення рецидиву їх злочинності. Вирішення проблеми рецидиву умовно засуджених неповнолітніх та їх успішної ресоціалізації передбачає роботу принаймні в трьох напрямках.

1) Необхідність забезпечення громадського порядку і суспільної безпеки, захисту потенційних жертв правопорушень, які скоюються неповнолітніми правопорушниками. Важливо пам'ятати про ефективний баланс, при якому інтереси правопорушника не ставляться вище за інтереси жертви. В цьому аспекті корисною є ідея відновного правосуддя, заснована на принципі активного залучення всіх сторін конфлікту в його розв'язання. Тільки таким чином можливо, з одного боку, уникнути наслідків соціальної напруги і незадоволення діями влади, а з іншого боку — підвищити можливість більш відповідального ставлення правопорушника до здійсненого, дати йому можливість брати участь в усуненні наслідків власної антисуспільної поведінки. Необхідний баланс, за якого відновне правосуддя заміщує традиційне кримінальне правосуддя. Тоді відбудеться зсув від розгляду злочину як такого, що спрямовано проти суспільства в цілому, що сприймається як держава, до такого, яке порушує права і обов'язки окремих конкретних людей. Зважаючи на те, що наші громадяни часто налаштовані критично щодо влади, яка уособлює державу, цей момент особливо значущий. Відомо, що у суспільній свідомості ще наявні хибні уявлення про те, що вкрасти у конкретної людини – це гріх, а у держави в цілому – це уміння жити.

2) Потреба в тому, щоб кожний, хто скоїв правопорушення, поніс за це покарання; саме невідворотність, а не суворість покарання, має бути

основним принципом правопорядку в суспільстві.

3) Турбота про те, щоб кожний неповнолітній, який скоїв злочин, мав можливість отримати індивідуалізований вплив, необхідний саме йому для того, щоб запобігти (ряд дослідників вживають словосполучення «знизити ймовірність») можливості скоєння нових правопорушень. Поведінка, що не відповідає загальним соціальним нормам і цінностям, у багатьох випадках пов'язані з процесом дорослішання і зростання, і по мірі дорослішання поведінка більшості індивідів змінюється на краще без втручання правоохоронних органів.

Важливо з самого початку працювати з неповнолітнім на основі його індивідуально-психологічних потреб, особливостей його життєвої ситуації.

Як приклад можна навести дві системи, що використовуються в США.

Перша — система супроводу, яка орієнтована на аналіз індивідуальних ризиків і потреб (система усунення негативного). Ця система шукає проблемні риси підлітка і намагається їх усунути за допомогою контролю з боку професіоналів (співробітників кримінально-виконавчої системи).

Друга — всеохоплююча система, заснована на зміцненні позитивних характеристик неповнолітнього правопорушника (система позитивного впливу). Система налаштовується на позитивні моменти і підсилює їх при активній взаємодії так званих непрофесіоналів (із зовнішнього відносно до системи виконання покарань середовища) і самого підлітка.

Хоча зазначені підходи є різними, проте успіх кожного з них безпосередньо залежить від того, наскільки правильно визначено психологічний портрет неповнолітнього з самого початку виконання покарання.

Урахування психологічних особливостей (психологічний портрет) неповнолітніх правопорушників буде найбільш ефективним, якщо спиратися на типологію соціально дезадаптованої поведінки [2].

У загальній групі неповнолітніх із соціально дезадаптованою поведінкою потрібно виокремити групи дітей, що є справді

важковиховуваними, та дітей, негативні поведінкові прояви яких викликані двома іншими елементами виховного процесу – самим вихователем і характером взаємодії вихователя й вихованця.

У педагогічно занедбаних дітей вміння долати труднощі, довільна поведінка, навички спілкування, моральні норми й установки або відсутні, або нерозвинені, або викривлені. Тому вже перші невдачі, викликаючи негативні емоційні переживання, каналізуються в агресію, фіксуються як образа, несправедливість. Погані оцінки, зауваження ведуть до порушення стосунків з учителькою, до викривлення взаємодії вихователя та вихованця. Це може підсилюватися впливом батьків (у разі потураючої гіперпротекції), коли вони в усьому виправдовують свою дитину та звинувачують педагогів. У підлітковому віці впевненість у несправедливості вимогливого вчителя, генералізуючись, може поширюватися на всіх учителів, на школу загалом. Постійні неуспіхи в навчанні в подальшому формують у педагогічно занедбаній дитині уникаючу мотивацію, невпевненість у собі, низький рівень самоповаги.

У спілкуванні з однокласниками така дитина найчастіше також не знаходить задоволення. Засвоївши негативні стереотипи стосунків у батьківській сім'ї (агресію, відсутність емпатії, довір'я, взаємоповаги, емоційної підтримки, почуття захищеності тощо), учень неусвідомлено переносить їх на спілкування з ровесниками. У разі потураючої гіперпротекції негативні стереотипи стосунків є наслідком егоїстичних настановлень дитини, її впевненості в тому, що їй все дозволено. Це призводить до нерозуміння з боку однолітків, вони бояться й цураються таких дітей або перетворюють їх на об'єкт нехтування та глузування.

Особистісні особливості підлітків, що належать до педагогічно занедбаних, вирізняються саме несформованістю, незрілістю особистості, що пояснюється відсутністю правильного педагогічного керівництва, належної організації життєвого простору або недостатністю уваги, любові й підтримки з боку значущих дорослих, насамперед батьків. Однак значних викривлень у

формуванні особистості, які б стали негативними особистісними новоутвореннями, у таких учнів ще не відмічається. Їхня негативна поведінка поки що суто реактивна; вони здатні усвідомлювати свої проблеми й часто самі намагаються змінити себе, підсвідомо знаходячи зовнішні стимули та форми організації своєї поведінки.

За біологічно зумовленої соціальної дезадаптації опірність педагогічним впливам пов'язана з відхиленнями в психофізичному розвитку. Виникнення біологічно зумовленої соціальної дезадаптації не можна однозначно пов'язати з неправильним типом сімейного виховання; першопричина тут криється в особливостях функціонування психіки, притаманних самій дитині від народження, або таких, що виникли внаслідок ушкоджень. Хибні типи виховання призводять до поглиблення відхилень у функціонуванні психіки дитини. Більше того, залежно від різновиду біологічно зумовленої соціальної дезадаптації (психічний недорозвиток, ушкоджений психічний розвиток, невротичний розвиток чи акцентуації характеру) навіть правильні педагогічні дії в одному випадку можуть бути сприятливими, коригуючими розвиток дитини, а в іншому – згубними, такими, що посилюють відхилення в розвитку особистості, оскільки дорослі не зважають на тип порушень.

Ситуативна соціальна дезадаптація, спричинена невмілими виховними діями вчителів або батьків, проявляється в опорі їх впливу, що розцінюється дорослими як важковиховуваність.

Зважаючи на те, що значна кількість конфліктів та інших форм соціально дезадаптованої поведінки підлітків можуть бути спровоковані самими дорослими, підлітків, яким властива така поведінка, не можна назвати важковиховуваними. Оскільки їхні негативні прояви не пов'язані з відхиленнями в розвитку особистості, а викликані незалежними від них причинами, для коригування поведінки таких дітей не варто застосовувати будь-які засоби впливу. Навпаки, у цьому разі саме дорослий мусить переглянути свою поведінку.

Наприклад, у підлітковому віці опір учня педагогічним впливам може бути зумовлений віковими особливостями дитини, коли вчитель ставиться до неї як до молодшого школяра. Якщо дорослі намагаються жорстко регламентувати поведінку підлітка, вимагаючи колишнього послуху, якщо стиль звертання вихователя авторитарний, то конфлікти будуть неминучими. Не отримуючи конструктивного вирішення, конфлікти призводять до відчуження підлітка, до його впевненості в тому, що дорослий не може й не хоче його зрозуміти. На основі цього виникає вже свідоме неприйняття вимог, оцінок, суджень вихователя, через що він може взагалі втратити можливість впливати на підлітка. Реакції протесту, негативізму закріплюються, нагромаджується досвід негативної поведінки, внаслідок чого молода людина, що вже подорослішала, часто продовжує поводитися відповідно до прийнятої раніше ролі „важкого підлітка“.

Особистісно зумовлена соціальна дезадаптація є найскладнішим різновидом девіантної поведінки щодо встановлення контакту й подальшої роботи з підлітком. Цей тип соціально дезадаптованої поведінки пов'язаний зі стійкими негативними особистісними утвореннями та викривленнями у функціонуванні основних сфер особистості, тому він здебільшого виникає уже в підлітковому віці, а в молодших дітей практично не спостерігається.

Тип опору педагогічним впливам з боку підлітків з особистісно зумовленою дезадаптацією належить до власне важковиховуваності, оскільки причина тут справді криється в особистості самого підлітка, а не пов'язана із відхиленнями в розвитку вищих психічних функцій. Соціально дезадаптована поведінка таких підлітків спричинюється негативними особистісними утвореннями, що, як ми вже знаємо, спотворюють інформацію, що надходить до індивіда. Особистісно зумовлена соціальна дезадаптація виникає і тоді, коли основні складові особистості зазнали викривлень через несприятливі обставини життя та виховання. Наприклад, викривлення мотиваційної сфери (унікаюча мотивація, несформованість функції прогнозу та цілепокладання тощо), самосвідомості (неадекватна

самооцінка, відсутність навичок рефлексії тощо), про що докладно йшлося вище.

Виникає цей тип важковиховуваності найчастіше внаслідок виховання за типом потураючої гіперпротекції, альтернуючого виховання, неконгруентності поведінки дорослих. Крім того, особистісно зумовлена соціальна дезадаптація може бути реакцією на первинний дефект, тобто ускладненням біологічно зумовленої соціальної дезадаптації, педагогічної занедбаності і ускладненням ситуативного типу дезадаптованої поведінки.

Подальше поглиблення соціальної дезадаптації виявляється у виникненні деліквентної поведінки, тобто у здійсненні підлітками дрібних правопорушень, за які їх досить рідко притягають до відповідальності. Потім цей перехідний період (зазвичай за умови постійності негативних факторів і відсутності позитивних соціальних впливів) завершується входженням підлітка до злочинного угруповання та кримінальною діяльністю. Можливий також і інший варіант подальшої соціальної дезадаптації – виникнення адиктивної поведінки.

Розглянемо детальніше, як відбувається перехід від соціальної дезадаптації до кримінальної та адиктивної поведінки. Як уже зазначалося, на цьому шляху часто лежить етап деліквентної поведінки. Суть цього періоду полягає в тому, що підліток ніби шукає "межі допустимого" у своїх діях. Узагалі цей пошук меж допустимого притаманний усім підліткам, але для більшості з них така поведінка в умовах правильного виховання обмежується моральними вимогами, заборонами батьків і вчителів. Для педагогічно занедбаних підлітків ці межі розширюються до статей Кримінального кодексу. Оскільки виховання в умовах гіпопротекції не передбачає санкцій з боку батьків за дрібні правопорушення (а правоохоронні органи такими „дрібницями” теж не опікуються), підліток, відчуваючи безкарність, усе більше звикає до думки про допустимість протиправних дій.

Вивчаючи таку форму поведінки важковиховуваних підлітків, як "пошук меж дозволеного", можна виявити засоби захисту, якими користуються соціально

дезадаптовані підлітки для зняття напруження, що завжди виникає в людини при виході із зони нормативної поведінки. Таке напруження є перешкодою для виходу за межі дозволеного та перешкодою в реалізації аморальних дій. Спостерігаються два типи захисту від цього гальмуючого впливу. Якщо моральна (чи правова) норма, яку збирається переступити підліток, визнається ним, тобто є значущою, то нейтралізуються насамперед такі внутрішні етичні структури, як совість і каяття. Для цього залучаються своєрідні засоби придушення докорів сумління й каяття, які виступають у ролі захисних механізмів, що блокують ці внутрішні впливи.

Спеціальні запитання, внесені в схему опитування неповнолітніх правопорушників, показали, що у важковиховуваних є власна система виправдання вчинків. Передусім це типове уявлення про те, що є такі люди, яким багато що дозволено: "Правила існують лише для пересічних людей". Другий тип захисту спрямований на знецінення, ігнорування самих соціальних норм. У цьому випадку підлітки виступають проти всіх норм моралі та права взагалі. Як механізм такого захисту в них вмикається смисловий бар'єр, у результаті чого до підлітка ніби "не доходить" все те, що для нього неприємне, хоч він і розуміє, що його поведінка все ж пов'язана (прямо чи опосередковано) з протиправними діями.

Прикладом вияву психологічного захисту може стати ставлення самої людини до соціальних норм. Наприклад, щоб звільнитися від моральних вимог і виправдати себе, вона може „нейтралізувати” дію соціально схвалюваних норм поведінки таким чином: посилатися на вищі поняття (дружбу, відданість групі), заради яких можна й поступитися загальноприйнятими, але знеособленими нормами; заперечувати наявність жертви, мовляв, та людина сама винна у своїх нещастях, вона сама наражалася на це; заперечувати власну відповідальність; виправдовувати свою поведінку девіантністю жертви або провокацією з її боку; заперечувати шкідливість власної поведінки для конкретних людей, визнаючи лише шкоду

для держави й одразу виправдовуючи себе тим, що держава нам усім винна ще більше.

Ю. Клейберг [3] на прикладі підліткової девіантності розкриває девіантну поведінку через ставлення людини до культурних норм. У цьому разі девіантна поведінка виступає як специфічний спосіб зміни соціальних норм й очікувань через демонстрацію власного ціннісного ставлення до них. Для цього використовуються особливі прийоми: сленг, символіка, мода, манера, вчинок тощо. Девіантні дії підлітків виступають як засіб досягнення саме цієї мети і, отже, як самоствердження через протест проти існуючих соціальних норм.

Крім індивідуального підходу, що спирається на наведену вище типологію, важливою складовою процесу ресоціалізації є продуктивна діяльність неповнолітніх засуджених. Відомо, що для нормального формування особистості необхідно, щоб людина знайшла для себе сферу самореалізації, тобто таку соціально корисну діяльність, результати якої потрібні і суспільству, і самій людині. Тому необхідно забезпечити залучення неповнолітніх до виробничих стосунків, пов'язаних з реальним товарним виробництвом, створенням реальних (у тому числі матеріальних) цінностей. Це є необхідною умовою виховного впливу праці, оскільки людина має бачити результати своєї праці, усвідомлювати свою корисність для суспільства.

Наступною складовою процесу ресоціалізації умовно засуджених підлітків є створення й організація програм соціального супроводу, особливо для тих, кому притаманні відхилення в розвитку особистості.

Важливу роль відіграє склад команди соціального супроводу. До неї входить щонайменше особа, яка відповідає за соціальний супровід конкретного підлітка, сам підліток, один або кілька членів його сім'ї, представник навчального закладу (школа, ПТУ, коледж тощо), який найбільш безпосередньо взаємодіє з підлітком, представники служб громади і представники служб контролю за умовно засудженими. Чим ближче

неповнолітній до моменту звільнення, тим менше стає вплив державних інституцій і зростає вплив громадських організацій.

Велике позитивне значення має участь у роботі неспеціалістів. Міжнародні стандарти орієнтовані на ідею участі громади в процесі виховання і повернення підлітка до суспільства. При цьому йдеться не тільки про виконання функції суспільного контролю (хоча вона і є важливою), а про участь громадських організацій в роботі установ і органів виконання покарань; сприяння і участь у виправленні засуджених; контроль за діяльністю органів, що виконують покарання. Беручи до уваги центральні принципи соціального супроводу, соціальної адаптації, очевидно є центральна роль громадських організацій в роботі з неповнолітніми правопорушниками. Неформальна підтримка громади має таке саме, якщо не більш важливе, значення, що й участь офіційних органів.

Одним з принципів положень міжнародних документів з питань роботи з неповнолітніми засудженими є рекомендація щодо залучення громадськості до роботи з неповнолітніми, починаючи з моменту визначення для неповнолітнього міри покарання, його супроводу під час відбування умовного покарання і до завершення строку судового припису.

Застосування соціального супроводу дасть можливість залучити умовно засуджених неповнолітніх до роботи, спрямованої на корекцію їх особистості, зокрема до участі у тренінгових й освітніх програмах. Наприклад, за досвідом Росії, розробляються і апробуються навчальні програми для засуджених підлітків, орієнтовані на проведення у формі групової психокорекційної роботи. Розглянемо кілька зразків [4].

1. «Тренінг розвитку соціальних навичок» включає в себе відпрацювання різних способів привітання, відмови у проханні, звернення з проханням, висловлення вдячності, вибачення. Хоча ці навички дуже прості, але підліткам доводиться докласти багато зусиль, щоб подолати стереотипи поведінки, які склалися в колонії.

Крім того, у ході даного тренінгу вихованцям належить задуматися і

знайти відповіді на багато питань, зокрема:

- Коли людина є впевненою у собі? Як це зрозуміти зі сторони?
- Кому я винен у житті і хто винен мені?
- У яких випадках ви знали, що слід вибачитися, але не робили цього? Що вам заважало?
- Чому нам так важко звернутися до людини з проханням?

Іноколи пошук відповіді може перетворитися в дискусію. Буває, що тренінгове заняття одразу дає результат (зазвичай це відбувається у згуртованій групі, де всі вихованці зацікавлені тренінгом).

Відгуки за підсумками цього тренінгу свідчать: «Коли я вирішив піти на заняття, я очікував труднощів і хвилювання. Після цих занять я став менше хвилюватися... Якби я не ходив на заняття, то я б багато пропустив корисного у житті... Тепер я вмю те, чого раніше не міг вирішити або сказати... Я став розуміти, що в будь-якій ситуації можна спокійно розібратися без свар і приниження... Я для себе дуже багато взяв і застосував ці уроки на практиці... Виявляється, у житті можна жити простіше... Мені хотілося б, щоб і інші пацани займалися на цих заняттях».

2. «Тренінг з працевлаштування» включає інформаційну частину, теми для роздумів, а також дає змогу підліткам навчитися:

- реально оцінювати, яка робота буде їм доступною в перший період життя після звільнення;
- звертатися до знайомих, друзів, сусідів з проханням допомогти в пошуку роботи;
- говорити з роботодавцем по телефону або особисто;
- скласти своє резюме, оголошення про пошук роботи тощо.

Найбільших ускладнень підлітки зазнають, коли їм пропонується поговорити з потенційним роботодавцем по телефону. Приклади завдань:

- Зателефонуйте по об'яві в газеті: «Водій-далекобійник шукає напарника. Досвід роботи. Телефон... Запитати Сергія». Досвіду роботи у вас немає, але є права водія.

- Ви маєте професію столяра. Зателефонуйте до приватного меблевого підприємства навмання.
- Ви телефонуєте на підприємство, щоб влаштуватися муляром. Вам відомо, що вакансія за цією спеціальністю є. Ви знаєте телефон приймальні і прізвище директора – Іванов.
- Ви телефонуєте за об'явою: «Приватному підприємству на тимчасову роботу потрібні вантажники».

Відсутність необхідного досвіду, неможливість бачити обличчя співрозмовника і його невербальну реакцію на слова, прискіплива увага інших учасників групи роблять це завдання складним, але в той самий час воно і найбільш запам'ятовується. З кожною вдалою спробою наростає інтерес, вправа викликає сміх, суперечки, потребу зробити ще кілька спроб.

3. «Тренінг профілактики алкогольної залежності» дозволяє вихованцям побачити, зрозуміти, відчувати, чому і як людина стає алкоголіком; дізнатися, якими способами можна подолати цю хворобу. Підлітки спільно шукають відповіді на питання, наприклад:

- За якими ознаками ви розумієте, що людина зловживає алкоголем?
- Що цікавить таку людину? Які відчуття вона викликає?
- Алкоголізм – це звичка чи хвороба?
- Чого ви хочете добитися в своєму житті? Досягненню яких цілей допоможе вживання алкоголю?
- Як допомогти людині, яка страждає на алкоголізм?

Особливе враження на підлітків справляють такі прийоми.

Інформаційний блок «Стадії алкоголізму та їх ознаки» мимовільно вимушують вихованців «приміряти» їх на себе, відчувати полегшення («Я ще не алкоголік!») або напроти, страх («Невже ж? Не може бути!»). Підліткам пропонується протягом кількох хвилин, дуже ретельно і наполегливо, як би не опиралася свідомість, уявити себе алкоголіком. Після подиву, сміху, певних зусиль, задумливості на обличчях більшості підлітків з'являється вираз огиди, брідливості і навіть переляку.

Рольова гра, у якій учасники згідно з отриманими ролями (лікар-нарколог, представник міліції, п'яниця, його товариш по чарці, зовсім непитуща людина, виробник горілчаних виробів і т.п.) виступають на захист алкоголю або проти нього.

Кульмінацією у рольовій грі є монолог психолога у ролі семилітньої доньки гіркою п'яниці, в якому звучить любов дитини до свого батька, потреба в спілкуванні з батьком для вирішення щоденних дитячих проблем і жаль з приводу того, що тато рідко буває вдома, оскільки йому «немає коли». Очевидно, близькість ситуації (багато вихованців росли в алкогольних сім'ях), а також погляд на себе в якості майбутнього батька вимушує вихованців по-новому подивитися на власне зловживання спиртним, часто зазнаючи при цьому сильні емоції, іноді – аж до сліз.

Звісно, не можна сказати, що після кількох занять у вихованців виникає стійка відраза до алкоголю. Але тим не менш, підлітки отримують можливість подивитися на цю проблему з різних сторін, а не лише з точки зору свого власного досвіду і спираючись на думку однолітків чи асоціальних дорослих.

Ті підлітки, які займаються протягом досить тривалого часу, проходять не одну, а кілька програм, і надають про них такі відгуки:

«З кожного заняття я взяв собі на замітку найголовніше, тобто чого я не знав або не міг. Оскільки наша група знаходиться в колонії, то я хотів би, щоб увесь загін був розділений на такі групи, і всі встигали займатися. На цих заняттях людина може показати себе, хто вона і що собою являє». «Мені було цікаво. Усі заняття були пізнавальними, повчальними. Під час їх проведення мені було затишно, спокійно і радісно на душі. Я знаю, що витратив час не даремно, а з користю для себе, для свого майбутнього і подальшого життя. Я зрозумів, що психолог – це чудова професія і потрібна, дуже потрібна... адже не кожний займається тим, чим ви». «Коли я йду з роботи у загін і знаю, що сьогодні заняття будуть, у мене настрій стає радісним».

Варто зазначити, що дані програми розроблялися для конкретних тренінгових груп за запитами самих вихованців. Значна увага приділялася тому, які проблеми були в підлітків до засудження, їх побоюванням повернутися до них знову (звідси – «Тренінг профілактики алкоголізму»), а також що саме вони вважають потрібним знати і уміти після визволення, щоб знову не повернутися у місця позбавлення волі. Крім того, ураховувалась і кількість учасників у групі, і стосунки, що між ними склалися, і їх інтелектуальні та характерологічні особливості.

Аналіз ефективності групової роботи здійснювався через оцінку змін у поведінці, а також у внутрішньому світі. Інформація стосовно змін у поведінці була отримана через опитування педагогічного персоналу колонії, а зміни, що суб'єктивно переживаються учасниками, з'ясовувалися шляхом їх письмового опитування.

Отже, узагальнюючи зазначене вище, можна зробити висновок, що реформування процесу ресоціалізації неповнолітніх умовно засуджених і взагалі соціальна переорієнтація системи кримінальних покарань вимагає від Державної пенітенціарної служби України нових кардинальних змін у системі роботи з неповнолітніми правопорушниками, які засуджені до альтернативних покарань. Організаційні умови функціонування Державної кримінально-виконавчої служби поки що не дають змогу забезпечити розвиток і комплексне впровадження нових прогресивних форм альтернативного покарання, диференційованих освітніх, виховних і соціальних програм, створенню ефективної системи реабілітації таких неповнолітніх.

Таким чином, зміни в організації процесу ресоціалізації неповнолітніх умовно засуджених повинні передбачати перегляд існуючих методик навчально-виховної та соціально-реабілітаційної роботи з ними, глибокий аналіз та зміни всього спектру умов (економічних, правових, педагогічних, соціальних, моральних, організаційних тощо) і відносин між суб'єктами цієї сфери суспільного життя. Нагальними завданнями є:

- розроблення науково обґрунтованих рекомендацій щодо нових теоретичних, методологічних і аксіологічних установок, що відповідають меті якнайкращого забезпечення інтересів підлітків, які перебувають у конфлікті з законом;
- використання найкращого світового наукового і практичного досвіду у цій галузі, спираючись на вітчизняні наукові досягнення.

Література

1. Максимова Н.Ю. Соціально-психологічні аспекти проблеми гуманізації судочинства та кримінально-виконавчої системи. – К.: ЗАТ «ВПОЛ», 2005. – 106 с.
2. Максимова Н.Ю. Основи психології девіантної поведінки: Підручник. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2008. – 439 с.
3. Клейберг Ю.А. Психология девиантного поведения: Учеб. пособие для вузов. М., 2001.
4. Прокопенко О.П. Психологическая подготовка к освобождению в Абаканской ВК / Материалы Международной научно-практической конференции „Актуальные проблемы деятельности воспитательных колоний ФСИН России. Часть 2. Организация психологической работы с несовершеннолетними осужденными. – М., 2008. – С.88-92.